

“DENİZ UNSURLARI OLAN BİR GÖL” STATÜSÜNE SAHİP HAZAR DENİZİ: HANGİ ÜLKE İÇİN ELVERİŞLİ?

Hazar Denizi, yaklaşık 398 bin kilometrekarelik (km²) bir alana sahip dünyanın en büyük iç su kütlesidir. Büyük hidrokarbon rezervleriyle birlikte Hazar Denizi, dünya mersin balığı stoklarının %90'ına da ev sahipliği yapmaktadır. Hazar'da Kırmızı Kitap'ta listelenen 20'den fazla hayvan ile yaklaşık 20 bitki türü yetişmektedir. 1991 yılına kadar Hazar Denizi'ne ilişkin uluslararası ilişkiler sadece iki belge ile düzenlenmiştir. Bunlar, 1921 tarihli Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile İran arasındaki Antlaşma ve 1940 tarihli Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile İran arasındaki Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması'dır. Ancak, bu antlaşmalar esas olarak balıkçılık ve denizcilikle sınırlı kalmıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bölgede yeni bağımsız dört devlet kurulup bölgenin jeopolitik durumu da değişmiştir. Bu durum, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün yeniden oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Ancak Hazar Denizi'nin sadece enerji kaynakları açısından zengin bir bölge değil, aynı zamanda karmaşık bir jeopolitik bölge olduğu tüm dünya tarafından kabul edilmektedir.

Spesifik coğrafi ve hidrolojik özellikleri nedeniyle su kütlesi özel bir yasal statüye sahiptir. Hazar Denizi, dünya okyanuslarına erişimi olmayan kapalı bir su kütlesi olduğu için Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi uyarınca deniz olarak kabul edilmemektedir. Deniz suyu ile göl suyu arasındaki diğer bir fark, yüksek tuzluluk oranıdır. Hazar Denizi'nin suyu nehir suyundan daha tuzlu, ancak okyanus suyundan çok daha tatlıdır. Hazar Denizi'nde tuzluluk seviyesi kuzeyden güneye doğru artmaktadır. Volga Nehri deltasında tuzluluk 0,3‰ iken, güney ve orta Hazar bölgelerinde tuzluluk 13‰ kadardır. Dünya okyanuslarının tuzluluğu, ortalama 35-37‰'dir. Dolayısıyla söz konusu hususlar Hazar Denizi'nin bir göl olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan Hazar Denizi diğer geleneksel göllerden çok daha büyüktür. Günümüzde dünyada beş ülkenin kıyısı bulunan göl bulunmamaktadır. Onun su bileşimi ile dip yapısı okyanus ortası sirtlarda oluşup dalma bölgelerinde emilen ve kıtalara göre kalınlık olarak daha ince ve bazalt bileşimine göre farklı olan okyanusal kabul olduğundan dolayı okyanusa oldukça benzemektedir. Birkaç yüzyıl önce Hazar Denizi'nin Akdeniz ile doğrudan bağlantısının olduğu varsayılıyordu, ancak kuraklık ve tektonik süreçler nedeniyle ayrıldığı yönünde görüşler mevcuttur.

Hazar Denizi'nin eskiden göl ya da deniz olduğuna ilişkin net bilgilerin olmaması,

onun hukuki statüsünün belirlenmesini zorlaştırmıştır. Birkaç yıl boyunca, yasal statüye ilişkin ortak bir karara varmak ve bir sözleşme imzalamak gibi bir sonuca ulaşma girişimleri, tarafların konularındaki “katılık” nedeniyle her seferinde başarısız olmuştur.

Hazar Denizi'nin sınırlarının belirlenmesi ancak tarafların siyasi mutabakatı ile mümkündür. Yani deniz yatağında sondaj yapabilmek için ve ülkelerin su topraklarını korumak için devlet sınırlarının net olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu nedenle Kazakistan ve Azerbaycan, Hazar Denizi'nin sektörel bölünmesi pozisyonu desteklemiştir. Bu devletler, çok taraflı müzakerelerin başlangıcından bu yana pozisyonlarını açıkça belirtmişlerdir. Azerbaycan, Hazar Denizi'ni göl olarak tanımlayarak, paylaşılması gerektiğine inanmaktadır. Kazakistan, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne atıfta bulunarak Hazar Denizi'nin kapalı bir deniz olarak değerlendirilmesini önermiştir. Yani Kazakistan, Hazar Denizi'nin söz konusu Sözleşme'ye göre bölünmesi gerektiğine inanmıştır. Türkmenistan, Hazar Denizi'nin ortak yönetimi ve kullanımı fikrini uzun süredir desteklemektedir. Ancak, Türkmenistan kıyılarındaki kaynakları geliştiren yabancı şirketlerin etkisi altında olan cumhurbaşkanı, kat mülkiyeti rejiminin kurulmasına karşı çıkarak denizin bölünmesini desteklemiştir. Ulus ötesi şirketler gibi üçüncü şahısların bölgeye girmesini önlemek amacıyla Rusya ve İran, kat mülkiyeti bazında bir uzlaşma önermiştir. İran kıyıları Hazar Denizi'nin derin kesiminde yer aldığından, yeraltı kaynaklarını geliştirmek zor olduğu için deniz paylaşımı konusunda en katı pozisyona sahip olmuştur. Bu nedenle İran, denizin eşit olarak bölünmesini, yani kıyıdaş her ülke için %20 talep etmiştir. İran'ın önerisi hayata geçirilseydi, İran sektörel bölünmeden çok daha fazlasını kazanacaktı.

Hazar'ın kaynaklarının paylaşımı konusunda birkaç yıl süren anlaşmazlıktan sonra, 2018'de Hazar'a kıyısı olan devletler bir uzlaşmaya vararak Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Konvansiyon'u imzalamışlardır. İşbu Konvansiyon'a göre bu beş devletin kararlarının genişliği, 15 deniz milinden, avlanma alanı ise kararları genişliğine ilave 10 deniz milinden fazla olmayacaktır. 1992 BM Sınırşan Su Yollarının ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımına İlişkin Sözleşme uyarınca, sınırşan nehirler ve uluslararası göller, ilgili devletlerin idari yargı yetkisi altındadır ve eyalet topraklarının bir parçasıdır. Sınır komşusu bir ülkenin

egemenliği, o devlete ait gölün kıyıları ile ana su yolunun ortasında yer alan devlet sınır çizgisi arasındaki alana kadar uzanmaktadır. Hazar'ın deniz olarak tanınması halinde İçsular, Karasuları, Özel Ekonomik Bölgeler ve Kıta Sahaneli Hakkındaki 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin hükümlerinin uygulanması gerekmektedir. Bu durum, kıyı devletlerinin kararları üzerinde egemenlik kazanmalarına ve kıta sahanlığı kaynaklarını araştırma ve geliştirme konusunda münhasır haklara sahip olmalarına imkan sağlamaktadır. Ancak taraflar, hem deniz hem de göl ilkelerini dikkate alarak Hazar Denizi'nin bölünmesinde “deniz unsurları olan göl” statüsünün verilmesine karar verilmiştir. Yani Hazar Denizi'nin dibi deniz gibi sektörlerle ayrılmakta iken su kısmı için ise göl statüsü ilkeleri uygulanmaktadır. Bununla birlikte, 1992 BM Uluslararası Göllerin Kullanımına İlişkin Sözleşme'ye göre, su kısmı sınırdaki devletlerin topraklarına aittir. Hazar Denizi'nde sadece 15 mil karasuları ve ek 10 mil daha balıkçılık için yasallaştırılmıştır. Alanın geri kalanı, İran ve Rusya'nın talebi üzerine komşu ülkelere açık kalacaktır. İran ve Rusya, Hazar'ın kıyı devletleri dışındaki üçüncü ülke savaş gemilerine kapatılmasını istemektedir. Bu, Rusya ve İran için önemli ve hassas bir konu olmuştur. Bu nedenle, bu iki ülke için, söz konusu soruna olumlu bir çözüm bulunabilmesi, uzun yıllar süren müzakerelerin ana başarısıdır. Ayrıca, Hazar Denizi'nde sözleşmeyi imzalayanların dışında hiçbir yabancı asker varlığının olmayacağı anlamına gelmektedir. Yani, ulusal sınırdan 25 mil içinde kıyıdaş ülkelere gelen savaş gemilerinin serbestçe hareket edebileceği anlamına da gelmektedir. Diğer taraftan, söz konusu sorunun donanması gelişmiş ülkelere lehine çözüldüğünü söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle Rusya, Hazar Denizi'nde ekonomik çıkarlardan ziyade önemli bir siyasi kazanımlar elde etmiştir. Sonuç olarak, ekonomik açıdan bakıldığında Hazar Denizi yatağının bölünmesinin, komşu tüm ülkeler için elverişli olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre tüm devletler, sınır bölgelerine göre “orantılı” bir pay almıştır. İran, karara tam olarak katılmasa da, kendi siyasi amaçları için uzlaşmayı tercih etmiştir. Siyasi olarak, Rusya ve İran, önceki anlaşmalarda olduğu gibi, Hazar dışındaki devletlerin denize girmesini yasaklayan “iç göller” statüsünü korumuştur. Böylece, Rusya ve İran gibi bölgesel güçlerin siyasi iradeleri sayesinde Hazar Denizi, “deniz unsurlarına sahip göl” olarak özel bir statüye sahip olmuştur.

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Macaristan Başbakanı Viktor Orban, Moskova'yı ziyaretinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile bir araya geldi. Toplantıda Başbakan Orban, Rusya Devlet Başkanı'na bir "barış misyonu" içerisinde olduğunu iddia ederek hiçbir Avrupa Birliği (AB) ülkesinin liderinin savaşa veya çatışma istemediğini belirtti. Macaristanlı lider, Macaristan'ın karşılıklı uzun vadeli bir sözleşme kapsamında Rusya'dan doğalgaz ithalatını artırmak istediğini de dile getirdi (France24, 01.02.2022).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 15 Haziran 2021'de Azerbaycan ile imzalanan tarihi Şuşa Deklarasyonu'na ilişkin tasarıyı onayladı. Toplam 581 milletvekilinden 266'sı bildirge lehinde oy kullanırken, 11 milletvekili karşı çıktı. Deklarasyon, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin ittifak seviyesinin yükseltilmesini öngörmekte ve iki orduyun dış tehditler karşısında iş birliğini desteklemektedir (Anadolu Agency, 03.02.2022).
- Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri Savunma Bakanları Konseyi temsilcileri çevrimiçi bir koordinasyon toplantısı düzenledi. Katılımcılar yakın askeri iş birliğinin sağlanması konularını ele aldılar. Toplantının ana konusu, bir birlik devlet radar tanımlama sisteminin uygulanmasının görüşülmesi oldu. Taraflar ayrıca devletlerarası iş birliği yelpazesinin genişletilmesi ve özellikle silahlı kuvvetlerin modernize edilmesi, personel eğitimi ve yasal çerçevenin iyileştirilmesi konularına değindiler (Centralasia.news, 31.01.2022).
- Gürcistan Cumhurbaşkanı Salome Zurbişvili, Ukrayna ile olan dayanışma isteğini yineleyerek, Avrupa'da barışı korumaya ve güvenliği güçlendirmeye yönelik eylemleri memnuniyetle karşıladı. Gürcistan'ın gerilimi düşürmeye yönelik yapılan çabaları desteklediğini belirtti. Bundan önce Gürcistan Parlamentosu Ukrayna'yı destekleyen bir kararı kabul etmişti. Kararda Gürcistan'ın egemen bir devletin toprak bütünlüğüne yönelik olabilecek her türlü girişimi kınadığı belirtilmektedir (Ukrinform.net, 05.02.2022).
- Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev Pekin'in ev sahipliği yaptığı XXIV Kış Olimpiyat Oyunları'nın açılış törenine katılmak üzere Çin'i ziyaret etti. Kasım Comart Tokayev Çinli mevkidaşı Şi Cinqing ile bir görüşme gerçekleştirdi. İkili görüşmelerde liderler, siyasi, ticari, ekonomik, ulaştırma ve taşıma alanları dâhil olmak üzere Kazakistan-Çin stratejik ortaklığı ile ilgili çeşitli konuları görüştüler. Şi Cinqing, Cumhurbaşkanı Tokayev'in bu sonbaharda Kazakistan'a resmi bir ziyaret davetini kabul etti (Kazinform, 05.02.2022).
- Tacikistan Dışişleri Bakanı Sirojiddin Muhriddin'in açıklaması doğrultusunda Duşanbe uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Afganistan halkına gıda yardımı yapmayı planlamaktadır. Afganistan halkına insani yardım teslimatları yakında başlayacaktır. Muhriddin, Tacikistan'ın Taliban hükümetine karşı tutumunun değişmediğini vurguladı. Tacikistan, Taliban'ın Afganistan'da kapsayıcı bir hükümet kurmasını ve insan haklarına ve özgürlüklere saygı göstermesini şart koşmaktadır (ASIA-Plus, 02.02.2022).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Kazakistan Başbakanı Alihan İsmailov, yatırım ekibiyle bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıda, 2021 yılında Kazakistan'da sabit sermayeye yapılan yatırım hacminin 30,4 milyar dolar olduğu ve bunun 2020 yılına göre %7.3 oranında daha fazla olduğu bildirildi. 2021 yılının ilk 9 ayında Kazakistan'a doğrudan yabancı yatırım hacmi %49 artarak 18,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Qazaq TV, 02.02.2022).
- Kazakistan Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'ndan alınan verilere göre 2021 yılında Kazakistan ile İran arasındaki ikili ticaret, bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında %85 artarak 440 milyon doları aştı. Ülkeler, iki ülkenin işletmeleri arasındaki diyalogun etkinliğini artırmak için bir iş konseyi kurmayı planlamaktadır. Kazakistan, Kazakistan-Türkmenistan-İran demiryolunda elverişli tarife koşulları oluşturmak için daha fazla ortak çaba gösterilmesini önermektedir (Qazaq TV, 04.02.2022).
- Kırgızistan Yatırım Bakanı Nuralı Bayasov geçtiğimiz günlerde Türkiye'yi ziyaret ederek Türkiye Enerji Üreticileri ve Girişimciler Birliği ile "Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve bu alanda iş birliği konusunda ikili bir mutabakat anlaşması" imzaladı. Mutabakat çerçevesinde Türkiye Enerji Üreticileri ve Girişimcileri Derneği, güneş ve rüzgâr enerjisi santralleri inşa etmek ve bu alandaki potansiyeli değerlendirmek üzere Nisan 2022'de Kırgızistan'ı ziyaret edecektir (Kabar, 04.02.2022).
- Asya Kalkınma Bankası Başkanı Masatsugu Asakawa geçtiğimiz günlerde Özbekistan Başbakan Yardımcısı Sardor Umurzakov ile çevrimiçi bir toplantı gerçekleştirdi. Asakawa'ya göre ADB, Özbekistan'da yenilenebilir enerji sektörünün gelişimini destekleyecektir. Bankanın Özbekistan'daki portföyü 10 milyar doların üzerinde olup 2022-2024 ADB ülke operasyonları iş planı çerçevesinde, Özbekistan'da 2,8 milyar dolar değerinde 27 projenin hayata geçirilmesi planlanmaktadır (UzReport, 03.02.2022).
- Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Güney Gaz Koridoru Danışma Konseyi'nin 8. toplantısında, Türkiye ve Avrupa ülkelerinin Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nın kapasitesini artırmayı planladıklarını açıkladı. Boru hattının yıllık akışı 16 milyar metreküp olup 31 milyar metreküpe çıkabilme potansiyeli bulunmaktadır (Orient, 06.02.2022).
- Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Ukrayna'yı ziyaret ederek Ukraynalı mevkidaşı Vladimir Zelenskiy ile görüştü. Ortak basın toplantısında Cumhurbaşkanı Erdoğan, iki ülkenin serbest ticaret anlaşmasının imzalanması nedeniyle planlanan 10 milyar dolarlık ticaret hacmine hızlı bir şekilde ulaşabileceklerini ifade etti. 2021 yılında ikili ticaret hacmi %60 oranında büyüyerek toplamda 7,5 milyar dolar oldu. Buna ek olarak Ukrayna'daki Türk yatırımcıların ikili ekonomik iş birliğini güçlendirdiğini de sözlerine ekledi (Ukrinform, 04.02.2022).

Toplum ve Kültür

- Tacikistan Hükümeti bünyesindeki Çevre Koruma Komitesi Başkanı Bahodur Sheeralizoda'ya göre, enerji, su yönetimi, ulaştırma ve tarım yakın gelecekte iklim değişikliğinden en fazla zarar görecektir alanlardır. Tahminlere göre, önümüzdeki 30-40 yıl içinde ülkedeki buzullar mevcut seviyeye göre %10-%15 oranında azalabilir. Bu süreç su kaynağını etkileyerek çamur akışı ve kuraklık gibi daha sık görülen hava olaylarına yol açacaktır (ASIA-Plus, 01.02.2022).
- Japonya Hükümeti, "Özbekistan'daki Fergana Vadisi'ndeki bahçe ürünlerinin üreticilerinin iklime dayanıklı geçim kaynaklarının inşası" konulu ortak bir projenin uygulanması için 956,147 dolarlık fon sağlanmasını onayladı. Proje, tarımın iklim değişikliğine adaptasyonuna katkıda bulunmayı ve Fergana vadisindeki iklim dirençli kalkınma yoluyla net sıfır hedefine ulaşmayı hedefliyor. Bir yıllık girişim Mart 2022'de başlatılacaktır (The Times of Central Asia, 04.02.2022).
- Taşkent'in tarihi yerel idare sistemi "Mahalla", Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) kültür mirası ön listesine dâhil edildi. Taşkent'te mahalle, geleneksel konut gelişiminin ve kültür ve geleneklerin korunmasının bir parçasıdır. Özbekistan'ın çeşitli kültürel mekânları halihazırda UNESCO kültürel miras listesinde yer almaktadır: Buhara ve Şehri Şebz'in tarihi merkezleri, İchan-Kala kalesi, Semerkant ve Batı Tien Shan (ASIA-Plus, 04.02.2022).
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Kazakistan Dışişleri Bakanlığı, Afgan kadın ve kız çocuklarına eğitim vermeye amaçlayan bölgesel girişimdeki son gelişmeleri görüşmek üzere yıllık çevrimiçi bir toplantı düzenledi. Toplantıya katılanlar, ihtiyacı olan insanlara çeşitli faydalar sağlayan bu programı destekleme taahhüdünü dile getirdiler. Pilot uygulaması 2019 yılında başlatılan proje, Kazakistan ve Özbekistan'da okuyan 50 Afganistan'lı kadına akademik burs sağladı (The Times of Central Asia, 03.02.2022).
- Bakü'de Türkçe konuşan ilk radyo istasyonu Azerbaycan'da yayına başladı. Yeni Radyo TMB eyaletler arası bilgi paylaşımının geliştirilmesine katkıda bulunacak. Radyo TMB projesinin toplumsal amacı, Azerbaycan'ın milli vizyonunu ve hoşgörüsünü teşvik etmek, gençleri milli değer ve gelenekleri benimsemeye teşvik etmek, Türk ülkeleri ve halklarının çağdaş müzik sanatına dikkat çekmektir (Azertag.az, 02.02.2022).
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Özbekistan "Tarım Sektörünün Kadınları Derneği" ile birlikte Karakalpakistan'ın Bozatau ilçesinde hayvancılıkla ilgili bir dizi eğitim gerçekleştirdi. Eğitime çoğunlukla kırsal kesimden kadın ve gençlerden oluşan yaklaşık 50 kişi katıldı. Eğitim, UNDP ve FAO tarafından, Aral Denizi bölgesindeki yardıma muhtaç vatandaşların ekonomik ve gıda güvenliği sorunlarını çözme konusundaki adaptif kapasitelerini güçlendirmeye amaçlayan ortak bir program çerçevesinde düzenlenmiştir (UzDaily, 01.02.2022).